

IZABELA LEWANDOWSKA (*Olsztyn*)
STEPHANIE ZLOCH (*Braunschweig*)

POLSKO-NIEMIECKI PROJEKT
„PRUZZENLAND. REGIONALNE KONSTRUKCJE TOŻSAMOŚCI
W PODRĘCZNIKACH SZKOLNYCH NIEMIEC, POLSKI, LITWY I ROSJI”*

Słowa kluczowe: ziemie pruskie, historia regionu, edukacja, podręczniki, współpraca transgraniczna

GENEZA – BADANIA I INICJATYWY STRONY POLSKIEJ

Pruzenland (ziemie pruskie) od końca drugiej wojny światowej były terenem wykorzystywanym w propagandzie i ideologii zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, na Litwie i w Rosji. W polskiej perspektywie postrzegano je jako ziemie odzyskane po latach germanizacji i zaboru najpierw krzyżackiego, a następnie pruskiego. W perspektywie niemieckiej mówiono o nich w kontekście rewindykacji przestrzeni, utraconej ojczyzny (*Heimat*) oraz wypędzeń ludności niemieckiej. Dopiero po 1970 r., kiedy stosunki polsko-niemieckie na szczeblu państwowym zaczęły się poprawiać, można też było zacząć myśleć o obiektywnej edukacji pozbawionej negatywnych pierwiastków emocjonalnych. Powołano wówczas polsko-niemiecką komisję podręcznikową, jednak – mimo wielu starań – nie dała ona jednoznacznej odpowiedzi na pytania, jak uczyć o Niemcach i Polakach w kontekście skomplikowanych dziejów ziem pruskich.

Dopiero po przełomie 1989 r. coraz częściej zaczęto myśleć o projektach badawczych, ale i realizować je, mających dać odpowiedź na pytanie o stan świadomości historycznej. W 1989 r. badania wśród młodzieży licealnej przeprowadzili Grzegorz Białuński i Henryk Falkowski, skupieni wokół Koła Miłośników Warmii i Mazur przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Uzyskali oni kwestionariusze ankiet od 84 uczniów z Olsztyna i Giżycka, ale ich efekt nie był zadowalający¹.

Kolejne badania nad potoczną świadomością historyczną i regionalną przeprowadzono w 1996 r., a dotyczyły one 110 uczniów z ostatnich klas szkół średnich

* Projekt międzynarodowy na lata 2010–2013 finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Nr 565/1/N-DEG/09/2010/0).

¹ G. Białuński, *Ankieta szkolna*, Borussia, 1992, nr 1 (2), s. 118–119.

Olsztyna i Mrągora². Prawie połowa ankietowanych nie potrafiła spośród podanych propozycji wybrać prawidłowego terenu dawnych Prus Wschodnich i różnić, które z wymienionych miast (Pieniężno, Mrągowo, Giżycko) jest położone na Warmii, a które na Mazurach. Większość ankietowanych podawała, że istniały różnice między Warmią a Mazurami, ale nie umiała ich wskazać i uzasadnić. Uczniowie nie znali też pojęć związanych z kulturą naszego regionu: Hozjanum i Albertyna. Tylko 14,5% uczniów wiedziało, kim był Johann Gottfried Herder, a 39,1% – kim był Immanuel Kant. Jeżeli zaś chodzi o kanon wybitnych postaci z historii Warmii i Mazur, to uczniowie wskazywali: Mikołaja Kopernika (52%), Wojciecha Kętrzyńskiego (40%), Seweryna Pieniężnego (32%), Marię Zientarę-Malewską (17%), Feliksa Nowowiejskiego (15%), Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza (15%), Ignacego Krasickiego (12%), Bogumiła Linkę (12%), Michała Kajkę (12%) i Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego (10%). Przełomowe wydarzenie z historii Warmii i Mazur to – zdaniem badanych – sprowadzenie Krzyżaków (17%), plebiscyt z 1920 r. (13%), zmiana granic po drugiej wojnie światowej (12%), bitwa pod Grunwaldem (5%) i traktaty welawsko-bydgoskie (2%). Z przeprowadzonych przez Elżbietę Trabę badań wynikało, że dużą rolę w kształtowaniu historycznej świadomości uczniów odgrywała szkoła i ogólnie narzucony, ogólnopolski program nauczania historii. Kanon wybitnych postaci i ważnych wydarzeń pokrywał się z programem szkolnym, nieistniejące zaś w programie wiadomości o Hozjanum i Albertynie również nie występowały w świadomości uczniów. Poza tym istniał jeszcze zamknięty kierunek myślenia uczniów: region – Polska, bez przełożenia na szerszy kontekst: region – Polska – sąsiedzi (np. Niemcy) – Europa.

W tym samym roku (1996) Wspólnota Kulturowa „Borussia” zorganizowała warsztaty poświęcone świadomości historycznej, w których uczestniczyli maturzyści i studenci z Niemiec, Polski, Litwy oraz Obwodu Kaliningradzkiego. Oprócz wykładów i dyskusji na tematy historyczne i socjologiczne związane z dziejami Prus Wschodnich przed 1945 r. i po nim, przeprowadzono również ankietę, badającą świadomość historyczną 29 osób wybranych spośród uczestników warsztatów³. Autorzy ankiety zadali trzy pytania: 1) jakie są najważniejsze wydarzenia w historii w ogóle?; 2) jakie są najważniejsze wydarzenia w historii twojego kraju?; 3) jakie są najważniejsze wydarzenia w historii tego regionu, tzn. byłych Prus Wschodnich? Ciekawie przedstawiają się odpowiedzi na ostatnie pytanie. Otóż Niemcy niewiele wiedzą o dziejach Warmii i Mazur. Za najważniejsze wydarzenia uznali działalność zakonu krzyżackiego, Tannenberg i wypędzenia. Plebiscyt z 1920 r. pojawił się wśród tych odpowiedzi tylko dwukrotnie. Rosjanie w pierwszej kolejności wymieniali zakon krzyżacki i księcia Albrechta jako założyciela Uniwersytetu Królewskiego, w dalszej zaś – zdobycie Królewca przez Armię

² E. Traba, *Potoczna świadomość historyczna i regionalna młodzieży Warmii i Mazur. Zarys problematyki*, [in:] *Tematy polsko-niemieckie*, red. E. i R. Traba, Olsztyn 1997, s. 211–220.

³ S. Nesenbhöner, K. Kurowska, *Wokół świadomości historycznej*, Borussia, 1998, nr 16, s. 371–374.

Czerwoną i powstanie Kaliningradu jako integralnej części Związku Radzieckiego. Polscy studenci udzielali najdokładniejszych odpowiedzi, posługując się często konkretnymi wydarzeniami i datami. Większość z nich dotyczyła działalności zakonu krzyżackiego i panowania Prus. Do najważniejszych wydarzeń związanych z dziejami regionu warmińsko-mazurskiego zaliczano jednak plebiscyt oraz włączenie tych terenów do Polski po 1945 r. Jeżeli chodzi o kanon najwybitniejszych postaci z historii regionu, to pierwsze miejsce w ankietach wypełnianych przez Polaków zajęli Ignacy Krasicki i Mikołaj Kopernik, przez Niemców – Mikołaj Kopernik i Immanuel Kant, a przez Rosjan – Immanuel Kant i ówczesny gubernator Obwodu Kaliningradzkiego.

W roku 1997 Stanisław Pajka przebadął świadomość uczniów na pograniczu kurpiowsko-mazurskim⁴. Z interesującego nas terenu Mazur objął badaniem 86 uczniów szkół podstawowych z miejscowości: Rozogi, Klon, Spaliny, Faryny i Orzeszko oraz młodzież z klas maturalnych Liceum Ogólnokształcącego w Szczytnie (73 uczniów) i Średniego Studium Zawodowego z Rozóg (37 uczniów). Wnioski z badań wykazują, że niewiele czasu poświęcano w szkole na przekazywanie wiedzy o dziejach regionu i tym samym kształtowanie świadomości regionalnej.

Na tym tle ciekawie przedstawiają się badania porównawcze z roku 1997 przeprowadzone na grupie 147 nauczycieli z Ziemi Zachodnich i Północnych⁵. Badaniami tymi objęto 45 nauczycieli z Zielonej Góry, 56 z Gorzowa Wielkopolskiego i Skwierzyny oraz 46 z Olsztyna i miejscowości położonych w województwie olsztyńskim, m.in. Mrągora, Bartoszyce, Kętrzyn, Lubawy, Iławy, Olsztynka, Nidzicy, Ostródy, Szczytna i Morąga. Analiza danych ankietowych pozwoliła na wysunięcie następujących wniosków: 1) nauczyciele coraz częściej pobudzają zainteresowania przeszłością regionów i otwierają się na tradycje związane z miejscem zamieszkania – nie tylko polskie, ale i niemieckie. Uwalnia to w znacznym stopniu spojrzenie na przeszłość od ciężącego na nim konfliktu polsko-niemieckiego; 2) zarówno autorzy programów, jak i sami nauczyciele zajmują względnie otwartą postawę wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego, z tym że na Warmii i Mazurach więcej uwagi przywiązuje się do pielęgnowania tradycji polskości, na ziemi lubuskiej w większym natomiast stopniu uwzględnia się lokalne tradycje niemieckie; 3) nauczyciele olsztyńscy sięgają zdecydowanie głębiej w przeszłość, wskutek czego ich wizja regionalnej odrębności jest znacznie bardziej wyrazista i bogatsza, choć zarazem dość mocno zdeterminowana polskim punktem widzenia; 4) zauważa się również zjawisko wyzbywania się obaw przed bezpośrednim (obecnie) zagrożeniem ze strony Niemców i zaskakująco duże zrozumienie dla losu wysiedlonej ludności niemieckiej.

⁴ S. Pajka, *Wybrane aspekty świadomości regionalnej młodzieży szkolnej z pogranicza kurpiowsko-mazurskiego*, [in:] *Pogranicze mazursko-kurpiowskie. Materiały z sesji naukowej (14 listopada 1997 r.)*, red. S. Achremczyk, J. Gołota, Olsztyn–Ostrołęka 1998, s. 123–133.

⁵ Omówienie wyników tych badań zob.: Z. Mazur, K. Wawruch, *Nauczyciele wobec przeszłości Ziemi Zachodnich i Północnych*, *Zeszyty Instytutu Zachodniego*, 1998, nr 9, s. 25–72.

W 1998 r. powrócono do badań nad świadomością mieszkańców regionu „Prużenland”. Studenci Koła Etnografów przy Instytucie Historii ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie pod kierunkiem Janusza Hochleitnera przeprowadzili badania ankietowe wśród 780 mieszkańców Reszla i Szczytna. Zastosowano ten sam kwestionariusz ankiety, jaki wykorzystywano do badań w latach 1977–1978⁶. Wnioski wynikające z badań były następujące⁷: dwie trzecie badanych chciało dalej zamieszkiwać nasz region i nie myśli o jego zmianie; zmalała świadomość różnic dzielących Warmię i Mazury i to zarówno w przeszłości, jak i obecnie; badani nie dostrzegali różnic wyznaniowych i etnograficznych; zauważa się niskie wskazania na historyczne postaci, które w dziejach regionu, a nawet całej Polski, odegrały w przeszłości znaczącą rolę; brak utożsamiania się z ludźmi walczącymi o polskość, język, kulturę i wiarę; dominuje historia literacka, nastąpiła zamiana bohaterów prawdziwych na fikcyjnych (Jurand ze Spychowa); mieszkańcom Warmii i Mazur coraz bardziej brakuje wzorców osobowych; uwidocznił się również znaczny spadek świadomości polskich tradycji występujących przed drugą wojną światową na terenie Prus Wschodnich i zupełny brak uwzględnienia etnicznego charakteru tych ziem. Mimo nikłej wiedzy o wydarzeniach i postaciach działających w regionie trzy czwarte badanej w końcu lat dziewięćdziesiątych populacji stwierdziło, iż wiedzę na temat Warmii i Mazur uważa za potrzebną.

Aby skonkretyzować rozważania na temat edukacji regionalnej w szkole na Warmii i Mazurach, przytoczmy parę przykładów z badań empirycznych przeprowadzonych w 2000 r. na próbie 243 licealistów i 35 nauczycieli historii z kilku wybranych miast Warmii i Mazur⁸. Generalny wniosek jest taki, że na lekcjach historii w liceach ogólnokształcących zagadnienia regionalne są wprowadzane sporadycznie. Najczęściej uczniowie wybierali odpowiedź: rzadko (49%) oraz: parę razy w semestrze (31,6%). Podobnie wybierali nauczyciele, z których połowa również uważała, że treści regionalne wprowadza sporadycznie. Taki stan rzeczy powoduje, iż licealna młodzież nie potrafi skonkretyzować odpowiedzi na wiele pytań związanych z wpływem zagadnień regionalnych chociażby na ich zainteresowania, aktywność w środowisku lokalnym, kształtowanie ich osobowości. Aż 43,6% uczniów nie potrafiło odpowiedzieć na pytanie: „Czy treści regionalne rozbudzają Twoje zainteresowania historyczne?” oraz „Czy treści regionalne motywują Ciebie do aktywnego udziału w życiu lokalnego środowiska?”. Uczniowie twierdzili, iż treści te raczej nie aktywizują ich do pracy na lekcji i własnych poszukiwań lub też aktywizują jedynie w małym zakresie. Jedynie 14,4% badanych stwierdziło, że poprzez treści regionalne jest aktywizowanych do twórczej pracy zarówno w szkole, jak i poza nią. Bardziej optymistycznie postrzegali to nauczyciele. Otóż większość

⁶ W. Suleja, W. Wrzesiński, *Problemy potocznej świadomości historycznej mieszkańców Warmii i Mazur*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej cyt. KMW), 1981, nr 1, s. 87–113.

⁷ I. Lewandowska, J. Hochleitner, *Przemiany historycznej świadomości regionalnej mieszkańców Warmii i Mazur (na przykładzie badań w Reszlu i Szczytnie)*, KMW, 2003, nr 1, s. 57–74.

⁸ I. Lewandowska, *Historyczna świadomość regionalna. Z badań nad młodzieżą licealną Warmii i Mazur*, Olsztyn 2003, passim.

z nich uważała, że treści regionalne w znacznym zakresie aktywizują uczniów do pracy na lekcji i własnych poszukiwań (71,4%), rozbudzają ich zainteresowania historyczne (68,6%) i motywują do aktywnego udziału w życiu lokalnego środowiska. Podobnie duży procent spośród nauczycieli twierdził, że spełniają one funkcję wychowawczą i wpływają na kształtowanie osobowości uczniów (65,7%), a także są istotnym elementem ich ogólnej wiedzy (74,3%). Większość uczniów (podobnie jak nauczycieli) uważała, iż zagadnienia związane z dziejami i kulturą regionu są istotnym elementem ich ogólnej wiedzy (69,1%). Aż 71,2% uczniów pragnęłoby pogłębiać własne wiadomości na temat regionu. Najczęściej uczniowie uczestniczyliby w konferencjach, warsztatach (33,3%), słuchaliby wywiadów i prelekcji (21,0%). Co piąty uczeń wskazał na potrzebę realizacji dodatkowego przedmiotu o nazwie historia regionu, o ile byłby to przedmiot nadobowiązkowy (na Warmii – 14,1%; na Mazurach – 25,5%). Uczniowie wskazywali również na inne rozwiązania, a mianowicie: realizację treści regionalnych na zwykłych lekcjach historii równocześnie z treściami programowymi (7,4% wszystkich badanych), przekazywanie tych informacji w szkole jedynie w małym zakresie, natomiast dla zainteresowanych prowadzenie dodatkowych wyjaśnień w sposób indywidualny (3,7%). Również nauczyciele historii widzieliby konieczność własnego samodoskonalenia w tym zakresie. 82,9% spośród nich chciałoby pogłębiać własne wiadomości dotyczące regionu. Najczęściej wskazywano na konferencje i warsztaty (26 osób na 35 badanych), dużo mniejszym powodzeniem cieszyłyby się studia podyplomowe (6 osób) oraz indywidualne konsultacje z metodykami i lekcje otwarte (po 4 osoby). Badani nauczyciele uważali, że historia regionu jest potrzebna i jest jej za mało (62,9%), ale jednocześnie chcieliby ją realizować wyłącznie na zwykłych lekcjach równoległe z historią Polski czy powszechną (65,7%). W opinii uczniów nauczyciele w miarę możliwości nawiązują do historii miasta i regionu (robi to niespełna 50% z nich). Spora grupa nie realizuje treści regionalnych w ogóle (23,9%), a jeżeli już wprowadza je, to poprzez ciekawostki, opowieści i legendy (11,1%). Bardzo mało nauczycieli – nieco ponad 4% – pracuje, opierając się na referatach uczniów, analizie źródeł czy filmach dydaktycznych.

Kolejne badania Izabela Lewandowska prowadziła nad porównaniem stanu świadomości historycznej o bitwie pod Tannenbergiem w 1914 r. oraz bitwy grunwaldzkiej z 1410 r. Przeciwwstawiając sobie oba wydarzenia, z góry zakładała, że potoczna wiedza młodzieży na ten temat jest skrajnie różna. Badana grupa młodzieży to uczniowie klasy pierwszej i drugiej liceum ogólnokształcącego w Olsztynie oraz studenci pierwszego i drugiego roku studiów na kierunku historia oraz na kierunku stosunki międzynarodowe Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, a także studenci Wszechnicy Mazurskiej w Olecku. Łączna liczba młodzieży objętej badaniami wyniosła 312 respondentów⁹.

⁹ Referat „Grunwald 1410 – Tannenberg 1914 w historycznej świadomości młodzieży z Warmii i Mazur” wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Stan badań nad działaniami militarnymi w Prusach Wschodnich w okresie I wojny światowej”, 28–29 IX 2005 r. w Olsztynie. Tekst nie

Wyniki ankiet z lat 2000 i 2003 doprowadziły Izabelę Lewandowską do sformułowania postulatu pogłębionych badań nad edukacją regionalną. Oprócz świadomości historycznej uczniów i nauczycieli, co zostało już właściwie uczynione, wypowiadała na konferencjach i spotkaniach naukowych potrzebę przeanalizowania programów nauczania i podręczników szkolnych, głównie dotyczących historii regionu. Jednocześnie od 2003 r. trwały przygotowania do napisania i wydania w atrakcyjnej formie podręcznika do historii i kultury regionu obejmujących całe ziemie pruskie od górnej Wisły po Niemen (Memel) i cały okres od prehistorii po czasy współczesne. Po wielu konsultacjach, recenzjach i korektach podręcznik ukazał się w marcu 2012 r.¹⁰

GENEZA – BADANIA I INICJATYWY STRONY NIEMIECKIEJ

Czego uczy się dzisiaj w niemieckich szkołach na temat *Pruzenland* lub Prus Wschodnich, wiemy tylko fragmentarycznie, bo nie jest to częstym przedmiotem badań. Tym ważniejsze wydają się dwa projekty z ostatnich lat – po pierwsze, ankietę wśród uczniów i nauczycieli autorstwa Svenji Büsching, a po drugie, analiza podręczników szkolnych przeprowadzona przez Jörga-Dietera Gaugera.

W 2005 r. młoda nauczycielka Svenja Büsching przeprowadziła wśród uczniów i nauczycieli w liceum miasteczka Dülmen w Nadrenii-Westfalii ankietę o wiedzy na temat Prus Wschodnich (*Ostpreußen*). Wyniki były zaskakujące. Na pierwsze, ogólne pytanie: „Co wiesz o Prusach Wschodnich?” 45 z 58 uczniów dziesiątej klasy odpowiedziało, że już nie istnieją, 32 utrzymywało, że kiedyś należały do „Trzeciej Rzeszy”, 11 wskazało na dziewiętnastowieczne niemieckie cesarstwo. Co najmniej 17 z 58 uczniów wiedziało, że dziś Prusy Wschodnie należą do Polski. Tematyka migracji przymusowej Niemców tylko dla 8 z 58 uczniów była związana z historią Prus Wschodnich. Sprawdzenie wiedzy na temat położenia geograficznego regionu było efektem drugiego pytania „Do których państw należą dziś Prusy Wschodnie?”. W dziesiątej klasie 53 z 58 uczniów wskazywało na Polskę, 12 na Niemcy, 9 na Czechy i tylko 3 na Rosję. Istnienie Okręgu Kaliningradzkiego w ogóle nie wchodziło w grę dla 26 uczniów dwunastej klasy, którzy uczyli się historii w zakresie podstawowym (*Grundkurs*). Co prawda 25 z nich wymieniło Polskę, jednak 7 znów Niemcy, 6 Czechy i pojedyncze głosy padły na kraje bałtyckie (Litwa, ale także Estonia), na „Związek Radziecki” i Białoruś. Region Prus Wschodnich jest dla uczniów w Niemczech nie tylko regionem odległym, posuniętym daleko na wschód i raczej obcym, lecz także niedobrze się kojarzy. Na pytanie: „Jakie zjawiska są związane z Prusami Wschodnimi?”, zdecydowana większość uczniów z dziesiątej klasy wymieniła (bliżej niesprecyzowane) wyda-

był drukowany. W nieco zmienionej formie wyniki tych badań zostały opublikowane w: Bibliotekarz Warmińsko-Mazurski (zeszyt specjalny): *Na stronach ksiąg i Internetu. Bitwa pod Grunwaldem przez wieki*, Olsztyn 2010, s. 16–28.

¹⁰ *Dziedzictwo ziem pruskich. Dzieje i kultura Warmii i Mazur. Podręcznik dla młodzieży*, red. I. Lewandowska, Olsztyn 2011/2012, ss. 495.

rzenia z okresu drugiej wojny światowej oraz migracje przymusowe pod koniec wojny. Pod względem emocjonalnym Prusy Wschodnie pojawiają się w wyobraźni uczniów jako region ciemny, zimny i zniszczony. Tylko jeden uczeń przypomniał piękny krajobraz. Uczniowie dwunastej klasy dodają do obrazu Prus Wschodnich jeszcze wzmianki o przynależność do Prus (8 z 26 uczniów) i wskazują na postać cesarza Wilhelma II (9 z 26 uczniów).

Do nauczycieli liceum w Dülmen badaczka zwróciła się z nieco zmodyfikowanymi pytaniami. Pierwsze pytanie postawione było ogólnie: „Co Pan/Pani ma na myśli, gdy pytamy o Prusy Wschodnie?”. Odpowiedzi były o wiele bardziej trafne niż u uczniów, ale też bardzo rozmaite. Być może wynikało to z zaawansowanego wieku ankietowanych nauczycieli (średnio 58 lat). Pasma wymienionych zjawisk i pojęć obejmowało zarówno migracje przymusowe (3 z 9 nauczycieli), krajobraz z jeziorami, metropolię Königsberg aż do „typowych” pruskich junkrów – środowiska społecznego, z którego wywodzi się Marion Gräfin Dönhoff, jedyna wymieniona przez nauczycieli postać z Prus Wschodnich. Na drugie pytanie: „Jaka epoka historyczna jest najbardziej typowa dla Prus Wschodnich?”, w pierwszej kolejności stawiano średniowieczne państwo krzyżackie (3 z 9 nauczycieli). Drugim ważnym okresem w historii regionu wydaje się wiek XX. W ramach własnych lekcji nauczyciele mówili o Prusach Wschodnich przede wszystkim w związku z wydarzeniami politycznymi w XX w., ale także, jeśli wspominali rozbiory Polski w XVIII w. Inne wydarzenia, które wymieniano, to migracje przymusowe pod koniec drugiej wojny światowej, traktat wersalski lub stosunki między Polską a ZSRR.

Svenja Büsching zauważyła podczas ankiety, że uczniowie dziesiątej klasy byli bardziej otwarci wobec tematu „Prusy Wschodnie” niż uczniowie dwunastej klasy, w oczach których obraz historii regionu był już bardziej usztywniony – z naciskiem na historię państw świata zachodniego, która wydaje się im jedyną „ważną” historią. Niestety wśród nauczycieli zdarzały się też wypadki niewiedzy na temat ziem pruskich, co trzeba traktować z dużym ubolewaniem¹¹.

Wnikliwą analizę i dokumentację niemieckich podręczników szkolnych i programów nauczania na temat „Byłe niemieckie ziemie wschodnie” przeprowadził historyk Jörg-Dieter Gauger. Skoncentrował się na trzech centralnych punktach: „Zakon krzyżacki i średniowieczna kolonizacja Niemców na wschodzie Europy”, „Migracje przymusowe (wypędzenia) od lat 1944/1945” i „Polityka wschodnia RFN i traktaty bilateralne z państwami Europy Środkowej i Wschodniej”. Gauger doszedł do wniosku, że historia byłych niemieckich ziem wschodnich zajmowała w lekcjach szkolnych w Niemczech jeszcze w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. ważną pozycję; jednak od początku lat siedemdziesiątych programy nauczania i podręczniki coraz częściej zwracają swoją uwagę na inne tematy. Winę za ten stan rzeczy Gauger tłumaczy właśnie nową polityką wschodnią RFN¹².

¹¹ S. Büsching, „Auswertung: Fragebogen Ostpreußen” (rkps. w Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung, Braunschweig).

¹² J.-D. Gauger, *Der historische deutsche Osten im Unterricht. Diachrone Analyse von Richtlinien*

Jörg-Dieter Gauger nie ukrywał swojej opcji politycznej: jest on konserwaty-
stą i jest mu przykro, że dzieci w Niemczech uczą się dzisiaj tak mało o byłych
niemieckich ziemiach wschodnich. Dokładnie uwypuklił w swojej analizie błędy
merytoryczne w tekstach podręczników. Oczywiście, podręczniki szkolne powin-
ny podawać poprawne informacje. Nie jest to jednak jedyne wymaganie, które ma
spełnić dobry podręcznik. Dydaktyka historii zrobiła w ostatnich dziesięcioleciach
znaczące postępy i oferuje dzisiaj autorom podręczników wiele ciekawego i dobrze
uzasadnionego metodycznego podejścia. Przesadne chwalenie podręczników
szkolnych z lat pięćdziesiątych XX w. nie jest więc na miejscu.

Na przykładzie tematu „Prus Wschodnich” można zaobserwować, jak podręcz-
niki z lat pięćdziesiątych przypisują wydarzeniom, postaciom, strukturom, a także
miejscom historycznym często pierwiastki emocjonalne. Prusy Wschodnie były
nadal „swoje”, stanowiły miejsce niemieckiej identyfikacji narodowej i małą ojczy-
zną. Szczególnie opisy krajobrazu były środkiem, aby jak najbardziej plastycznie
pokazać uczniom los tej prowincji, która w owych latach w Niemczech w dominu-
jącej części podręczników była tylko ukazywana jako tymczasowo „stracona”.

Używanie sugestywnego, barwnego i emocjonalnego języka opisu, dołącze-
nie pierwiastków fikcyjnych i jednocześnie pominięcie informacji o źródłach
były jednak nie tylko typowe dla przedstawienia ziem pruskich, lecz w ogóle dla
tekstów podręczników szkolnych owego czasu. Ideałem dydaktyków była po-
wieść historyczna, która miała przybliżyć uczniom w sposób plastyczny pewną
interpretację przeszłości¹³. Zmiany w niemieckich podręcznikach szkolnych od
początku lat siedemdziesiątych były nie tylko powodowane przez nową politykę
wschodnią RFN wobec Polski i innych państw Europy Środkowej i Wschodniej,
lecz także przez nowe spojrzenie na dydaktykę historii. Szczególnie należy tu wy-
mienić wprowadzenie podejścia wieloperspektywicznego w treści podręczników
szkolnych. Obecnie w podręcznikach prezentowane są źródła różnej proveniencji
i z różnymi, często sprzecznymi interpretacjami wydarzeń historycznych, a także
mapki, statystyki oraz wykresy¹⁴.

Od początku XXI w. mamy do czynienia z nowym zjawiskiem – prezento-
wania nowych albo nowo odkrytych tematów, jak historia Żydów, historia świa-
ta muzulmańskiego lub w ogóle państw pozaeuropejskich. Jest to zjawisko zro-
zumiałe ze względu na szybko zmieniające się niemieckie społeczeństwo, gdzie

en und Schulbüchern im Fach Geschichte von 1949 bis zur Gegenwart (Studien zur Schulpädagogik, Bd. 32), Hamburg 2001. Też Gaugera podtrzymuje też Manfred Kittel: *Vertreibung der Vertriebenen? Der historische deutsche Osten in der Erinnerungskultur der Bundesrepublik (1961–1982)*, München 2007.

¹³ U. A. J. Becher, *Schulbuch*, [in:] *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*, hrsg. v. H.-J. Pandel, G. Schneider, Schwalbach am Taunus 2010, s. 50.

¹⁴ Szerzej na ten temat: S. Zloch, *Vergessen und neu entdeckt: Das ehemalige Ostpreußen als imaginiertes Raum im Geschichtsunterricht. Eine vergleichende Analyse historischer Narrative und didaktischer Konzepte am Beispiel Deutschlands, Polens und Russlands*, *Zeitschrift für Geschichtsdidaktik*, Jg. 10: 2011, s. 22–42.

wiele dzieci ma tzw. tło migracyjne, same (lub ich rodzice) pochodzą z innych państw i kultur. Pod względem dydaktycznym aktualne niemieckie podręczniki zwracają większą uwagę na warsztat historyka. Uczniowie powinni się uczyć, jak czytać mapkę historyczną, jak rozumieć źródła wizualne (np. filmy, zdjęcia) lub dźwiękowe (np. audycje radiowe) albo jak sami mogą zbierać źródła historyczne, np. w ich środowisku lokalnym. Są to pierwiastki metodologiczne, które szybko rozpowszechniały się pod hasłem „kompetencja”. W ostatnich latach w pedagogice niemieckiej, jako odpowiedź na raczej mierne wyniki uczniów niemieckich w międzynarodowym teście edukacyjno-porównawczym PISA¹⁵, „kompetencja” stała się nowym pojęciem kluczowym i zastępuje co najmniej częściowo wymagania wiedzy faktograficznej.

Wreszcie trzeba wskazać na wpływy konstruktywnego myślenia, które jest dzisiaj prawie powszechnie obowiązujące w naukach humanistycznych i dotarło także do dydaktyki historii¹⁶. Według tej teorii przeszłość nie jest bezpośrednio i jednoznacznie do „odcyfrowania”, lecz jest „(re-)konstrukcją”, uzależnioną od rodzaju pytań, interpretacji i sądów wartościujących, które zmieniają się z pokolenia na pokolenie¹⁷. Dlatego wielu badaczom sprawy pamięci historycznej, kultury pamięci i miejsc pamięci wydają się ważnym przedmiotem dociekań.

Na tym tle w Georg-Eckert-Institut (GEI) powstał, tak jak w Olsztynie, pomysł, aby przygotować nowe, atrakcyjne materiały dydaktyczne do użytku w szkołach ponadpodstawowych. Materiały te nie powinny być przesiąknięte tradycyjnym niemieckim spojrzeniem na *Pruzenland*, lecz uwzględnić specyficzne kultury pamięci i także kultury nauczania, które ukształtowały się w Polsce, Niemczech, na Litwie i w Rosji.

Na takie przedsięwzięcie Georg-Eckert-Institut jest dobrze przygotowany, stanowi bowiem centrum kompetencji dla międzynarodowych porównawczych badań środków dydaktycznych wykorzystywanych przez nauczycieli i uczniów. Jest to, po pierwsze, jedyna instytucja o światowym zasięgu, która w swoim działaniu kładzie punkt ciężkości na badania wspólnych wzorów interpretacji, symbolicznych systemów sensu i narodowych wartości. Poszczególne państwa próbu-

¹⁵ Jest to Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (*Programme for International Student Assessment*), którego celem jest uzyskanie porównywalnych danych o umiejętnościach uczniów, którzy ukończyli 15. rok życia, w celu poprawy jakości nauczania i organizacji systemów edukacyjnych.

¹⁶ B. Korzeniowski, *Pamięć zbiorowa we współczesnym dyskursie humanistycznym*, Przegląd Zachodni, 2005, nr 2, s. 121–138; C. Cornelißen, *Was heißt Erinnerungskultur? Begriff – Methoden – Perspektiven*, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, Jg. 54: 2003, H. 10, s. 548–563; M. Demantowski, *Geschichtskultur und Erinnerungskultur – zwei Konzeptionen des einen Gegenstandes. Historischer Hintergrund und exemplarischer Vergleich*, *Geschichte, Politik und ihre Didaktik*, Jg. 33: 2005, H. 1/2, s. 11–20; W. Hasberg, *Erinnerungskultur – Geschichtskultur. Kulturelles Gedächtnis – Geschichtsbewußtsein. 10 Aphorismen zu begrifflichen Problemfeldern*, *Zeitschrift für Geschichtsdidaktik*, Bd. 3: 2004, s. 198–207.

¹⁷ M. Sauer, *Geschichte unterrichten. Eine Einführung in die Didaktik und Methodik*, Seelze-Verlber 2010, s. 20.

ją pośredniczyć w tym przedsięwzięciu poprzez udostępnianie materiałów z ich macierzystych instytucji kształcenia nauczycieli (w Polsce są to ośrodki doskonalenia nauczycieli dawniej zwane metodycznymi). Instytut podjął się naukowej analizy książki szkolnej poprzez organizację i prowadzenie warsztatów, konferencji i publikacji. Szczególną rolę odgrywały przy tym urządzane od 1972 r. przez GEI spotkania dotyczące niemiecko-polskiej debaty podręcznikowej. Po drugie, GEI jest gremium doradczym w dwu- i wielostronnych komisjach podręcznikowych, ma wkład w powstawanie i ocenę nauczycielskich materiałów. Prace opierają się w szerokim zakresie na międzynarodowej sieci kontaktów i kooperacji.

Pierwsze prace przedwstępne do nowych materiałów dydaktycznych rozpoczęły się warsztatami „Od Pruzzenland do Obszaru Kaliningradzkiego. Historyczna przestrzeń Prusy Wschodnie”. Podczas tej konferencji, która odbywała się 10 II 2005 r. w Georg-Eckert-Institut w Brunshwiku, były po raz pierwszy sondowane możliwości łączenia tej historycznej przestrzeni w niemieckiej nauce szkolnej. Efektem kolejnej konferencji „Między nacjonalizmem i wielokulturowością. Prusy Wschodnie w nowoczesności”, która odbywała się 11–12 X 2007 r. w Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie i przy współudziale GEI, była daleko sięgająca wymiana aktualnych pytań i badań historiograficznych między Polską a Niemcami. Kolejne spotkanie to międzynarodowe seminarium w Georg-Eckert-Institut, które odbyło się w terminie od 28 do 30 XI 2007 r. w Brunshwiku. Postawiono wówczas przewodnie pytanie: „Jakie doświadczenie wywodzi uczeń w Niemczech, Rosji, Polsce i na Litwie, ucząc się o tej wspólnej historycznej przestrzeni?”. Znaczny dorobek seminarium polegał na zaprezentowaniu przez poszczególne ośrodki, po raz pierwszy na międzynarodowym forum, w jaki sposób historia tego regionu jest udostępniana w nauce szkolnej. Analiza pojedynczych prezentacji wyraźnie pokazała, że nie można traktować regionu w nauce historii wybiórczo, a tradycyjny narodowy punkt widzenia jest już w nauce nieaktualny¹⁸. Przykłady zajmowania się tym europejskim regionem w nauczaniu historii, opierające się na kulturze wspomnieniowej, zostały zaprezentowane podczas konferencji organizowanej przez Instytut Herdera w Marburgu i Radę Programową Konferencji Johann Gottfried Herder przy znacznym udziale GEI, na temat „Europeizacja od dołu. »Projekt Europa« w jego historii, spostrzeżeniu i skutkach we wschodniej Europie (II)”, obradującej od 17 do 18 X 2008 r. w Marburgu.

WSPÓLNY POLSKO-NIEMIECKI PROJEKT

Dążąc do wzmocnienia współpracy naukowej, Minister Edukacji i Nauki podpisał 5 XII 2005 r. w Warszawie porozumienie z Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), dzięki któremu polscy i niemieccy naukowcy uzyskali możliwość wspólnego ubiegania się o środki finansowe na realizację podejmowanych razem przedsię-

¹⁸ S. Zloch, „Zwischen Nogat und Memel”. Was erfahren Schüler in Deutschland, Russland, Polen und Litauen über diesen gemeinsamen historischen Begegnungsraum? „H-Soz-u-Kult”, 7 VI 2008 r. (<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=2101>; dostęp z 29 IV 2012 r.).

wzięć naukowych. W 2009 r. doszło do zawiązania grupy inicjatywnej pracowników Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung w Brunzswiku oraz Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W efekcie przygotowano wspólny projekt badawczy: „Pruzenland (ziemie pruskie). Regionalna konstrukcja tożsamości w podręcznikach Polski, Niemiec, Litwy i Rosji”.

CELE

Planowany projekt skierowany jest na historyczny region w północno-wschodniej Europie, który pod wieloma aspektami ma wyjątkowy charakter. W efekcie drugiej wojny światowej doszło tu nie tylko do zmiany granic państwowych, lecz także do prawie zupełnej wymiany ludności. To pociągnęło za sobą dogłębne zmiany zarówno w społeczno-ekonomicznym rozwoju tego obszaru, jak również w narodowej pamięci i kulturowej tożsamości jego mieszkańców. Staje się przez to widoczna jego geopolityczna kruchość – region ten kilkakrotnie występował jako enklawa i dziś także jest to widoczne w stosunku Unii Europejskiej do obszaru kaliningradzkiego.

Celem projektu jest więc systematyczne, wieloaspektowe i komparatystyczne tworzenie spojrzenia na konstrukcję regionalnej tożsamości w podręcznikach szkolnych w stosunku do obszaru *Pruzenland*. Podręcznik szkolny jako medium kształtujące regionalną tożsamość nie był dotychczas rozpatrywany ani w Niemczech, ani w Polsce, Rosji (obszar Kaliningrad) czy też na Litwie. Rzadko traktowano podręczniki jak źródło transgranicznych procesów porozumienia.

Porównawcza analiza podręczników szkolnych ma być przeprowadzona nie tylko w odniesieniu do narodowych historiografii i pamięci narodowej, ale ma podejmować ponadnarodowe kwestie, odnoszące się do ziem pruskich. Efektem tego projektu, dotyczącego historycznej przestrzeni *Pruzenland*, będącego ponadnarodowym dialogiem badaczy z różnych krajów, będzie opracowanie choć części wspólnej europejskiej historii. Wspólne podejście do przeszłości wszystkich czterech krajów: Niemiec, Polski, Rosji i Litwy nie było do dziś poddane jednolitym studiom. Obecnie jest to możliwe. Projekt rodzi możliwość opracowania wszelkich procesów mieszczących się w pamięci historycznej regionu. W tym celu konieczna jest intensywna współpraca wymienionych państw. Efekt realizacji tego projektu będzie naukowym impulsem do rozpoczęcia szerszego europejskiego dialogu w zakresie ponadnarodowej historii / ponadnarodowej pedagogiki i regionalnej historii / regionalnej dydaktyki historii. Multimedialna platforma internetowa umożliwi szybki i szeroki dostęp do wyników badań.

REALIZACJA

Program badawczy realizowany jest w ramach bilateralnej współpracy naukowej między Polską a Niemcami (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Deutsche Forschungsgemeinschaft) w latach 2010–2013. Praca w zaplanowanym

projekcie przebiega równolegle w dwóch grupach badawczych. Grupy kontaktują się na corocznych, wspólnych spotkaniach roboczych w zakresie teoretyczno-metodologicznego założenia celów badawczych oraz porównania wyników badań. Dodatkowo udział w projekcie biorą partnerzy-koooperanci z Rosji i Litwy.

W skład grupy polskiej wchodzi: dr Izabela Lewandowska (kierownik projektu), prof. Grzegorz Białuński, dr hab. prof. UWM Grzegorz Jasiński, dr Jan Gancewski, dr Maria Korybut-Marciniak. W skład grupy niemieckiej wchodzi: prof. dr Simone Lässig, dr Robert Maier (kierownicy projektu), dr Stephanie Zloch (koordynator) i współpracujący stypendyści GEI.

Przy analizie podręczników członkowie projektu odwołują się do różnych systemów nauczania oraz historii historiografii i geografii ziem pruskich. Przede wszystkim brana jest pod uwagę świadomość społeczna i kultura pamięci, do tej pory nastawione narodowo, a od niedawna także transgranicznie.

Analiza podręczników przebiega w pięciu toposach:

1. „Pruzen” (Prusowie). Porównanie we wszystkich czterech krajach istniejącej wiedzy na temat bałtyckich Prusów i z tym związanych przedstawięń odnoszących się historycznego „początku” regionu.

2. „Narodowe mity”. Porównanie wspomnienia bitwy pod Grunwaldem / Tannenbergiem / Žalgiris z 1410 r. z jednoczesnym porównaniem narodowego tworzenia mitów bitwy pod Tannenbergiem w 1914 r.

3. „Doświadczenia migracji”. Główny nacisk kładziony jest na ukazanie problemów ucieczki i wygnania w XX stuleciu, włączając w to procesy kulturalnego przejścia niegdyś niemiecko rządzonej prowincji przez Litwinów, Polaków i Rosjan po 1945 r.

4. „Osobistości”. Rozważania „kanonu” ważnych postaci, mieszkańców ziem pruskich, ich podobnemu albo różniącemu się przyjęciu we wszystkich czterech krajach.

5. „Krajobraz”, w jego społecznej i kulturalno-historycznej perspektywie.

Chronologicznie topoty te rozpatrywane są na przestrzeni XX i początków XXI w., przy czym przy wyborze podręczników kierowaliśmy się kilkoma punktami w chronologii historii:

1. Okres od początku wieku do 1917/1918 r. – kiedy to północno-wschodnia Europa kształtowana była przez przewagę monarchistycznych krajów. *Pruzenland* (Prusy Wschodnie) były składnikiem niemieckiego państwa z bezpośrednią granicą z Rosją.

2. Czas między wojnami – z nowymi politycznymi sytuacjami we wszystkich czterech badanych krajach – komunizm w Rosji / Związku Radzieckim, państwo-wa niezależność dla Polski i Litwy, demokracja i przesilenie demokracja / autorytaryzm i totalitaryzm w Polsce, na Litwie i w Niemczech. Prusy Wschodnie były eksklawą, jako prowincja wysunięta najbardziej na wschód. Między nimi i pozostałym obszarem ziem niemieckich leżało teraz polskie województwo pomorskie.

Na północy regionu pytanie o Kłajpedę było obciążeniem niemiecko-litewskich stosunków.

3. Czas po drugiej wojnie światowej, od 1945 do 1989 r. – Polska i Litwa były pod wpływem Związku Radzieckiego (Litwa jako Litewska SSR nawet państwowo inkorporowana), Niemcy były podzielone na Republikę Federalną i NRD; uciekinierzy i wypędzeni z niemieckich wschodnich obszarów stawiali obu częściom państwa niemieckiego wyzwanie społecznej i politycznej integracji. *Pruzzenland* otrzymało nowe państwowe związki: północna część z Królewcem należała do Związku Radzieckiego (obszar Kaliningradu), południe z Olsztynem (Warmia i Mazury) – do Polski.

4. Czas po politycznym przewrocie 1989/1991 – z ponownym zjednoczeniem Niemiec, z demokratycznym i postkomunistycznym rozwojem w Polsce i na Litwie (państwowo znowu niezależne) i ograniczony także wpływ Rosji.

5. Czas terażniejszy (do 2009 r. – początek nowej reformy oświatowej w Polsce) – obszar Kaliningradu jest rosyjską eksklawą między członkami Unii Europejskiej – Polską i Litwą. W Niemczech Polska i Litwa traktowane są poważnie w drodze do „europeizacji” i szybko nabierają znaczenia.

ZAŁOŻONE EFEKTY

Na pierwszym miejscu postawiono zadanie opracowania analizy podręczników w formie naukowej monografii. W Niemczech monografia będzie wydawana w cyklu: „Międzynarodowych Badań nad Podręcznikiem Szkolnym” wydawanym przez Georg-Eckert-Institut w wydawnictwie V & R unipress, w Polsce w wydawnictwie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Mamy nadzieję, że analiza zamieszczona w opublikowanej monografii naukowej w zakresie historii Prus wskaże nowe aspekty w badaniach nad pamięcią kultury, historią regionalną i dydaktyką historii. Wydanie monografii powinno sprowokować do szerszego naukowego opracowania historii Europy. Monografia ma na celu zdeterminowanie nauczycieli historii do nowego podejścia w tym obszarze. Nowa reforma szkolna, która do liceum wejdzie we wrześniu 2012 r., zakłada w drugiej i trzeciej klasie w profilu niehumanistycznym realizację kilku wybranych przez nauczyciela wątków¹⁹. Ministerstwo Edukacji Narodowej zaproponowało dziewięć wątków tematycznych: 1) Europa i świat; 2) język, komunikacja i media; 3) kobieta i mężczyzna, rodzina; 4) nauka; 5) swojskość i obcość; 6) gospodarka; 7) rządzący i rządzeni; 8) wojna i wojskowość; 9) ojczysty panteon i ojczyste spory; oraz pięć wątków chronologicznych: 1) starożytność; 2) średniowiecze; 3) nowożytność; 4) wiek XIX; 5) wiek XX. Zamiast któregoś z nich nauczyciel może wybrać swój wątek tematyczny, opracować do niego program nauczania oraz przygotować materiały dla uczniów. Liczymy na to, iż przygotowywana przez nas monografia, a później także inter-

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dziennik Ustaw, Nr 4, poz. 17 z dnia 15 I 2009 r.

netowa baza środków dydaktycznych, w tym źródeł historycznych, dotyczących ziem pruskich, będzie dla nauczycieli doskonałą podstawą do realizacji edukacji regionalnej.

Drugim efektem będzie teoretyczne i metodyczne wydanie wyboru materiałów edukacyjnych (dydaktycznych), który powstanie na bazie rozpoznania podręczników szkolnych. Mają się tam znaleźć mapy, schematy i diagramy, ilustracje, teksty źródłowe dotyczące terytorialnie ziem pruskich i wybranych wcześniej toposów. Produkt będzie prezentowany w formie *on-line*, z możliwością wykorzystywania i międzynarodowego odbioru (używania) przez cztery merytorycznie objęte badaniami kraje: Niemcy, Polskę, Rosję i Litwę. Materiały, które się tam znajdują, poszerzą znacznie bazę dydaktyczną możliwą do wykorzystania w formie drukowanych podręczników, a także wskażą na różnice w doborze środków dydaktycznych w analizowanych krajach. Ponieważ będą dostępne w wersji elektronicznej i w kilku wersjach językowych, wszyscy zainteresowani będą mogli z nich korzystać. W tym momencie jesteśmy w fazie oczekiwania na finansowanie wersji internetowej ze strony DFG.

Na zakończenie projektu odbędzie się międzynarodowa konferencja naukowa, na której zostanie przedstawione monograficzne opracowanie w językach niemieckim i polskim, jak również zaprezentowany produkt internetowy.

Niewymiernym (w języku biznesu zwanym miękkim) efektem projektu będzie kształcenie ponadnarodowego / transgranicznego podejścia do skomplikowanych dziejów tych regionów Europy, na obszarze których często zmieniała się przynależność państwowa, a ludność ma niestabilizowaną świadomość historyczną i tożsamość osobniczą. Projekt ten pozwoli zarówno ludności, jak i władzom lokalnym na znalezienie dróg do porozumienia między narodami i grupami etnicznymi oraz prowadzenia efektywnej współpracy transregionalnej. Nauczycielom i uczniom wskaże zaś możliwości samokształcenia zarówno w sferze faktografii, jak i wartościowania.

DAS DEUTSCH-POLNISCHE PROJEKT „PRUZZENLAND. REGIONALE IDENTITÄTSKONSTRUKTIONEN IN DEN SCHULBÜCHERN DEUTSCHLANDS, POLENS, LITAUENS UND RUSSLANDS“

Zusammenfassung

Schlüsselbegriffe: preußische Lande, Regionalgeschichte, Erziehung, Schulbücher, grenzüberschreitende Kooperation

Der Artikel befasst sich mit dem internationalen Forschungsprojekt zum Bild der preußischen Lande im Lauf der Jahrhunderte in den Schulbüchern der vier Staaten, die

sich des Erbes dieser Region rühmen – Polens, Deutschlands, Russlands und Litauens. In ersten Teil werden Forschungen zum Stand des historischen Regionalbewusstseins in Ermland und Masuren (Ostpreußen) vorgestellt, die sowohl von polnischen als auch von deutschen Historikern durchgeführt wurden. Im Ergebnis dieser Forschungen wuchs die Überzeugung von der Notwendigkeit, Schulbücher für die Regionalerziehung vorzubereiten, welche nicht allein Wissen über die preußischen Lande vermittelten, sondern auch ein Gefühl für die Gemeinschaft vieler Kulturen herausbildeten.

Durch die Anknüpfung einer wissenschaftlichen Zusammenarbeit zwischen dem polnischen Ministerium für Wissenschaft und Hochschulwesen sowie der Deutschen Forschungsgemeinschaft konnte man sich um Finanzmittel zur Realisierung der gemeinsamen Untersuchungsvorhaben. An dem Projekt beteiligten sich Historiker aus dem Institut für Geschichte und Internationale Beziehungen der Universität Ermland-Masuren in Allenstein und Mitarbeiter des Georg-Eckert-Instituts in Braunschweig.

Das Projekt zielt auf einen systematischen und multiperspektivischen Vergleich der Konstruktionen regionaler Identität in Schulbüchern bezüglich des Gebietes „Pruzzenland“. Ein gemeinsamer Zugang zur Geschichte aller vier Länder: Deutschlands, Polens, Russlands und Litauen wurde bislang noch nicht nach einheitlichen Kriterien erforscht. Die Analyse der Schulbücher konzentriert sich auf fünf ausgewählte Topoi und ausgewählte, konkrete Zeitschienen: 1) „die Pruzzen“; 2) „nationale Mythen“ – Grundwald/Tannenberg; 3) „Migrationserfahrungen“; 4) „Persönlichkeiten“; 5) „Landschaft“. Chronologisch werden die Topoi im Verlauf des 20. und zu Beginn des 21. Jahrhunderts beobachtet: 1) Zwischenkriegszeit; 2) Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg, 1945–1989; 3) Zeit nach der politischen Wende 1989/91; 4) Jetztzeit (bis 2009).

Ein bleibender Effekt des Projektes liegt zum einen in der Erarbeitung einer Schulbuchanalyse in Form einer wissenschaftlichen Monographie. Zum anderen ist die Herausgabe einer didaktischen Materialiensammlung vorgesehen, bestehend aus Karten, Tabellen und Diagrammen, Illustrationen und Quellentexten, die sich in territorialer Hinsicht auf die preußischen Lande sowie auf die zuvor ausgewählten Topoi beziehen. Das Ergebnis wird als Online-Publikation vorgestellt, welche von den vier inhaltlich betroffenen Ländern: Deutschland, Polen, Russland und Litauen genutzt und international aufgerufen werden kann. Schließlich findet eine internationale wissenschaftliche Konferenz zum Abschluss des Projekts statt, auf welcher die monographische Ausarbeitung in deutscher und polnischer Sprache sowie die Internetpräsentation vorgestellt werden.

Ein nicht messbarer („weicher“) Effekt des Projekts liegt in der Herausbildung eines übernationalen, grenzüberschreitenden Zugangs zu der komplexen Geschichte jener Regionen Europas, auf deren Gebiet häufig die staatliche Zugehörigkeit wechselte und die Bevölkerung nicht über ein stabiles historisches Bewusstsein verfügt. Dieses Projekt ermöglicht es sowohl den Bewohnern, Lehrern und Schülern als auch den lokalen Verwaltungen, Wege zu einer Verständigung zwischen den Nationen und ethnischen Gruppen zu finden sowie eine effiziente transregionale Zusammenarbeit zu verfolgen.

POLISH-GERMAN PROJECT "PRUZZELAND. REGIONAL IDENTITY
CONSTRUCTIONS IN SCHOOL COURSEBOOKS IN GERMANY, POLAND,
LITHUANIA AND RUSSIA"

Summary

Key words: Prussian lands, regional history, education, course books, transborder cooperation

The article deals with an international research project concerning the image of the Prussian lands over the centuries as presented in school course books in four countries—Poland, Germany, Russia and Lithuania. The first part includes the research on the condition of regional historical consciousness Warmia (Ermeland) and Masuria (Eastern Prussia) done by both Polish and German researchers. As a result, it became obvious that school course books designed for regional education, which would educate about the Prussian lands and shape a sense of community of many cultures, should be prepared.

Thanks to scientific cooperation between the Polish Ministry of Science and Higher Education and the German Deutsche Forschungsgemeinschaft, it was possible to apply together for financial resources to carry out common research projects. The project was joined by: historians from the University of Warmia and Mazury, the Institute of History and International Relations in Olsztyn, and the staff of Georg-Eckert Institute in Braunschweig.

The aim of the project is a systematic and multifaceted comparison of the regional construction of identity in school course books in relation to the area of "Pruzzenland". The common historical approach to the past of the four nations: Germany, Poland, Russia and Lithuania has not been studied yet. The analysis of course books takes place in five central themes and selected concrete time points: 1) "the Prussians", 2) "National myths", 3) "The experience of migration", 4) "Personages", 5) "The scenery". The themes are discussed within the scope of the 19th century and the beginning of the 20th century: 1) The inter-war period, 2) After WWII (1945-1989), 3) After the collapse of communism 1989/91, 4) The present time (until 2009).

A permanent result of the project will be the study of the analysis of course books in the form of a scientific monograph. Secondly, selected teaching materials such as maps, diagrams, illustrations, source texts concerning the Prussian lands and selected subjects will be published. The product will be presented on-line, making it available for use to Germany, Poland, Russia and Lithuania. Finally, an international conference will be organized, where a monographic study in German and Polish will be presented. The internet product will be demonstrated there as well.

The so-called 'soft' effect of the project, which will be hard to measure, will be the introduction of a supranational, transborder approach to the complicated history of these regions in Europe, where the political situation frequently changed, and people fail to have a stable historical identity. The project will allow inhabitants of the regions, teachers, students, and local authorities to foster communication within the nations and ethnic groups, and to develop an effective transregional cooperation.